

- نویسندگان: مصطفی ازکیا، عادل زارع، علی ایمانی
- تهران؛ ۱۳۸۷
- ناشر: نشر نی، ۳۲۰ صفحه
- قیمت: ۶۵۰۰ تومان
- هومن فتاحی

رہیافت‌ها و روش‌های تحقیق کیفی در توسعه روستایی

پیش‌فرض‌های تحقیق و توسعه‌ی نظام‌های زراعی در مورد دولت و خدمات تحقیق و ترویج).

فصل سوم: ارزیابی سریع روستایی

مهم‌ترین مباحث این فصل عبارتند از: سیر تکاملی ارزیابی سریع روستایی، تعاریف و مفاهیم و همچنین اهداف این ارزیابی، ویژگی‌های برجسته در کنار اصول اساسی این شکل از ارزیابی، منابع مورد نیاز برای اجرای ارزیابی سریع روستایی، رهنمودهایی برای اجرای مناسب این ارزیابی، آسیب‌شناسی ارزیابی سریع روستایی (نقاط قوت و ضعف آن)، مسائل مربوط به اجرای پروژه‌ی ارزیابی سریع روستایی، و انواع این ارزیابی (اکتشافی، موضوعی، نظارت و ارزشیابی، و مشارکتی).

فصل چهارم: ارزیابی مشارکتی روستایی

نویسندگان کتاب، در این فصل به موضوعاتی از این قبیل پرداخته‌اند: سیر تکاملی و زمینه‌های روش‌شناسی این ارزیابی، مفاهیم و تعاریف این ارزیابی در کنار اهداف آن، مقایسه‌ی دو رهیافت ارزیابی سریع و ارزیابی مشارکتی روستایی، خاستگاه و دامنه‌ی کاربرد ارزیابی مشارکتی روستایی و کاربردهای ویژه‌ی آن، اصول مهم و مزایای این

کتاب رهیافت‌ها و روش‌های تحقیق کیفی در توسعه‌ی روستایی از ۱۲ فصل تشکیل شده و در کنار بررسی روند تاریخی و تکاملی ابزارها، تکنیک‌ها، روش‌ها و رهیافت‌های توسعه و ترویج روستایی و زمینه‌های پیدایش رهیافت‌های مشارکتی، بحث از رهیافت‌ها و ابزارهای جایگزین تحقیقات سنتی را نیز دربرمی‌گیرد.

فصل اول: کلیاتی درباره‌ی سیر تکاملی رهیافت‌های مشارکتی

نویسندگان در این فصل از پیدایش رهیافت‌های مشارکتی و زمینه‌های آن، مشکلات روش متعارف و ابزارهای سنتی تحقیق در توسعه‌ی روستایی، تأثیر نگرش افراد غیربومی بر ظهور رهیافت‌های مشارکتی، و ابزارهای جایگزین (به منظور حل مشکلات موجود در روش‌شناسی متعارف تحقیقات روستایی) بحث کرده‌اند.

فصل دوم: روش‌های تحقیق نظام زراعی

این فصل به مواردی از این دست اختصاص یافته است: مفهوم تحقیق نظام‌های زراعی، و ویژگی‌ها و رهیافت‌های این تحقیق (تحقیق و ترویج نظام‌های زراعی، تحقیق و توسعه‌ی این نظام‌ها، و

رتبه‌بندی و نمره‌دهی)، و روش‌های تجزیه و تحلیل ویژه (ترسیم کروکی جامعه، مدل‌سازی سه‌بعدی مشارکتی و تجزیه و تحلیل قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدات (SWOT)).

فصل هفتم: مدارس مزرعه‌ای کشاورز

در این فصل کتاب، نویسندگان، این بحث‌ها را پیش کشیده‌اند: سیر تکاملی پیدایش مدارس مزرعه‌ای، دلایل توجه به رهیافت مدارس مزرعه‌ای، تعاریف و مفاهیم کلیدی و ویژگی‌های این رهیافت، اصول و اهداف این رهیافت، سیکل یادگیری مدارس مزرعه‌ای (پرشش، فرضیات، طرح، مشاهده، تجزیه و تحلیل، و ارزشیابی)، عناصر اصلی مدارس مزرعه‌ای (گروه، مزرعه، تسهیل‌گران، برنامه‌ی آموزشی، رهبر برنامه، و مالیه)، انواع مدارس مزرعه‌ای از نظر اعتبارات (نیمه‌خودگردان و خودگردان)، آسیب‌شناسی رهیافت مدرسه‌ی مزرعه‌ای (نقاط قوت و ضعف، و مسائل و مشکلات اجرایی)، و مراحل اجرایی و انواع فعالیت‌های اجراشده در مدرسه‌ی مزرعه‌ای.

فصل هشتم: کاربرد مدل تحلیلی SWOT در مطالعات توسعه‌ای

مباحث اصلی این فصل عبارتند از: مدل تحلیلی SWOT، تجزیه و تحلیل SWOT برای توسعه‌ی صنعت گردشگری در منطقه‌ی کهگیلویه (شناسایی نقاط قوت و ضعف و همچنین فرصت‌ها و تهدیدات، عوامل داخلی و خارجی مؤثر بر گردشگری در منطقه‌ی مورد مطالعه، و نتایج تحلیل SWOT)، ارائه‌ی استراتژی‌های توسعه‌ی گردشگری منطقه‌ای

شکل از ارزیابی، منابع مورد نیاز برای اجرای این ارزیابی و همچنین آسیب‌شناسی آن (نقاط قوت و ضعف و نیز مخاطرات این ارزیابی)، و رابطه‌ی میان سطوح برنامه‌ریزی و کاربرد انواع رهیافت‌های توسعه‌ی روستایی (برنامه‌ریزی‌های بخشی، جامع و مشارکتی توسعه).

فصل پنجم: ارزیابی مشارکتی ارتباطات روستایی

موارد مهمی که در این فصل به آنها پرداخته شده به این شرح‌اند: روش‌شناسی و شکل‌گیری این ارزیابی، اصول و جهت‌گیری‌های رایج در ارزیابی مشارکتی ارتباطات روستایی، انواع این ارزیابی، عناصر کلیدی برای تدوین استراتژی ارتباطی (تصویری از جامعه، شبکه‌ها و منابع اطلاعاتی و ارتباطی جامعه، ادراک جامعه از نیازها، فرصت‌ها، مشکلات و راه‌حل‌ها، گروه‌های تعامل بالقوه و تصویر آنها، و شاخص‌ها)، ارزیابی مشارکتی ارتباطات روستایی و چارچوب تجزیه و تحلیل وضعیت، و اصول و اهداف این چارچوب در کنار مؤلفه‌ها و عناصر کلیدی آن.

فصل ششم: ابزارها و تکنیک‌ها

نویسندگان در این فصل، موضوعات گوناگونی را طرح و بررسی کرده‌اند: انتخاب روش‌های گردآوری اطلاعات، فرایندهای بحث و گفت‌وگو و مشاهده (مصاحبه‌های نیمه‌سازمان‌یافته، بحث گروهی و مشاهده)، نمودارها و فهرست‌ها (نمودار ون و نیز نمودارهای برنامه‌ی روزانه و نظام‌ها، تقویم فصلی، نمودار گردش کار، قدم‌زدن عرضی، نیم‌رخ‌های تاریخی، برش عرضی تاریخی، خط سیر زمان، و خطوط روند)، جدول‌ها و چارت‌ها (فهرست‌سازی، نمودارهای سازمانی،

بر اساس تحلیل SWOT (استراتژی‌های رقابتی / تهاجمی، تنوع، بازنگری و تدافعی) و راهکارهایی براساس یافته‌های تحقیق.

داده‌های جغرافیایی و توسعه‌ی پایدار ادامه می‌یابد و با اشاره به ابعاد و کاربرد تکنیک‌های GIS در توسعه‌ی روستایی (ارزیابی‌های محیطی، جغرافیایی، اجتماعی و اقتصادی) به پایان می‌رسد.

فصل نهم: بحث گروهی متمرکز

این فصل با طراحی بحث گروهی آغاز می‌شود که این مراحل را دربرمی‌گیرد: تعیین اهداف در انتخاب روش بحث گروهی، تعیین فرایند و کانون بحث گروهی، داشتن پرسشنامه‌ای ساختمان به صورت راهنما، تعیین زمان و محل برگزاری بحث گروهی، و نحوه‌ی دعوت مشارکت‌کنندگان. نویسندگان در ادامه، اجرای بحث گروهی (مقدمات، بحث کلی یا عمومی، و یادداشت‌برداری و ثبت) را مورد بررسی قرار داده و مواردی نظیر وظایف و مسئولیت‌های مدیر یا محقق، تحلیل داده‌های بحث گروهی، مزایای بحث گروهی متمرکز، محدودیت‌ها و معایب روش بحث گروهی متمرکز، و چگونگی کاربرد مباحثه‌ی گروهی را طرح کرده‌اند.

فصل دهم: ارزیابی اجتماعی طرح‌های توسعه

در ابتدای این فصل، تعاریف و چپستی این ارزیابی و فلسفه و اهداف آن مطرح شده است. در ادامه، فرآیند ارزیابی اجتماعی (زمینه و سابقه، بیان مسائل در ارزیابی اجتماعی، و سازمان اجرایی آن) بررسی شده و سپس، نمونه‌ای از کاربرد ارزیابی اجتماعی در حوزه‌ی آبریز حبله‌رود (زمینه، بیان مسأله، اهداف، سازمان اجرایی، تعیین و تشخیص کانون‌های فقر، روش پژوهش، و برودادها و نتایج) ارائه شده است.

فصل یازدهم: شاخص‌شناسی و روش‌های سنجش توسعه‌ی پایدار منابع

مباحث مهم این فصل عبارتند از: ابعاد و تعاریف مفهومی توسعه‌ی پایدار و شاخص‌شناسی آن (جنبه‌های مفهومی، چارچوب‌ها و انتخاب معیار)، ابعاد عملیاتی در شاخص‌شناسی و مقیاس‌های سنجش شاخص‌ها، جمع‌آوری داده‌ها، ملاحظات عملی در مواجهه با مسائل مختلف، تحلیل و ارتباط‌دهی شاخص‌ها، و کاربرد شاخص‌ها در مطالعات توسعه‌ی روستایی (مدل مفهومی در زمینه‌ی پایداری و یکپارچه‌نگری در سطح ملی و محلی، اهداف، و سیاست‌ها).

فصل دوازدهم: تکنیک سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)

این فصل با طرح ویژگی‌ها و وظایف اصلی این سیستم آغاز شده است. مدل‌های اصلی GIS و اجزای تشکیل‌دهنده‌ی سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی (ابزارها و نیازها)، مباحث بعدی این فصل به‌شمار می‌آیند. فصل با بررسی نرم‌افزارهای مرتبط با GIS و ارتباط میان

ارزیابی کتاب

کتاب حاضر، در میان کتب فارسی، از زمره‌ی معدود آثاری است که رویکردها و روش‌های پژوهش کیفی را با عطف نظر به مقوله‌ی توسعه‌ی روستایی مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. یکی از دلایل اهمیت این کتاب، گسترش روش‌های کیفی (به‌ویژه روش‌های تحقیق مشارکتی) در بررسی‌های توسعه‌ی روستایی است؛ موضوعی که غالباً در دو دهه‌ی اخیر اتفاق افتاده است. طی سالیان گذشته، ابزارهای نوین تحقیق همانند سیستم اطلاعات جغرافیایی در کنار فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، پژوهش‌های کیفی در مطالعات توسعه را غنای بیشتری بخشیده‌اند.

در کتاب حاضر، برداشت‌های اشتباه از واقعیات روستا، برنامه‌ریزی‌های ناسازگار با شرایط روستا، ادراک متفاوت متخصصان از مقوله‌ی توسعه، و عمیق‌تر شدن شکاف میان بیرونی‌ها و روستاییان به نقد کشیده شده است. این مسائل، جملگی از ناکارایی ابزارهایی ناشی شده یا می‌شوند که برای انعکاس شرایط نواحی روستایی از آنها استفاده شده است (برای مثال، پیمایش‌های مبتنی بر پرسشنامه). هرچند این ابزارها می‌توانند اطلاعات فراوانی برای کارشناسان فراهم آورند، اما بسیاری

در کتاب حاضر، برداشت‌های اشتباه از واقعیات روستا، برنامه‌ریزی‌های ناسازگار با شرایط روستا، ادراک متفاوت متخصصان از مقوله‌ی توسعه، و عمیق‌تر شدن شکاف میان بیرونی‌ها و روستاییان به نقد کشیده شده است. این مسائل، جملگی از ناکارایی ابزارهایی ناشی شده یا می‌شوند که برای انعکاس شرایط نواحی روستایی از آنها استفاده شده است.

و تحلیل SWOT.

نویسندگان کتاب قائل‌اند تحقیق در برخی از زمینه‌ها به توسعه‌ی راهکارهای کیفی کمک خواهد کرد. این مبحث کتاب می‌تواند برای علاقه‌مندان این راهکارها جالب باشد. زمینه‌های یادشده عبارتند از: ویژگی‌های زبان به عنوان عامل اصلی ارتباطات، بازنمایی شناختی/فرهنگی، تجزیه و تحلیل محتوا، تجزیه و تحلیل گفتمان و قوم‌نگاری ارتباطات، علوم قومی و قوم‌نگاری ساختاری، کنش متقابل نمادین و روش‌های قوم‌نگاری، کشف نظم‌ها شامل شناسایی و طبقه‌بندی عناصر و ارتباطات آن‌ها و الگوها، و درک معانی متن یا اقدام. ارزیابی اجتماعی طرح‌های توسعه، از دیگر بخش‌های جالب توجه کتاب است.

از این اطلاعات به دلیل مشارکت اندک و یا عدم مشارکت گروه‌های هدف و ذینفع در این تحقیقات (و یا به طور کلی در برنامه‌های توسعه)، کمکی به بهبود شرایط محلی نکرده‌اند. پیدایی رهیافت‌های مشارکتی در برنامه‌ریزی‌های توسعه را می‌باید با در نظر گرفتن مسائلی از این دست مورد توجه قرار داد. این رهیافت‌ها اگرچه درک روشن‌تر زمینه‌های اجتماعی توسعه را جست‌وجو می‌کنند، اما خود نیز به دلایلی همانند تمرکز بر محدوده‌های جغرافیایی کوچک، هزینه‌ی زیاد و دستیابی به دانش سطحی در مورد یک محل خاص (مثلاً در ارزیابی سریع روستایی)، مورد انتقاد قرار گرفته‌اند.

از میان مباحث جالب توجه کتاب می‌توان به این موارد اشاره کرد: سوگیری‌ای مصلحان روستایی در تماس با مردم فقیر روستا (سوگیری‌های آمایشی، پروژه‌های، شخصی، ناشی از فصول خشک، دیپلماتیک و حرفه‌ای)؛ تفکیک‌ناپذیری ترویج و تحقیق؛ اهمیت تماس متقابل زارعان، مروجان و محققان؛ تأکید بر انعطاف‌پذیری و تطبیق‌پذیری محققان روستایی؛ انواع ارزیابی مشارکتی ارتباطات روستایی در فرایند پروژه؛ طبقات اطلاعاتی مورد نیاز برای ترسیم تصویر شفاف از جامعه (جغرافیای جامعه، تاریخچه‌ی جامعه، روندهای کار فصلی در جامعه، ساخت اجتماعی جامعه در کنار اقتصاد آن، الگوی روابط گروهی در جامعه، فرهنگ جامعه، الگوهای منابع و دسترسی به آنها در جامعه، و تجربیات گذشته‌ی جامعه در برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه)؛ مؤلفه‌های اصلی چارچوب تجزیه و تحلیل وضعیت (ذی‌نفعان، مشکل توسعه، مشکلات اصلی، اهداف پروژه، درخت مشکل، اهداف ارتباط، طرح سبک و روش ارتباط، درون‌دادها، بروندادها، فعالیت‌ها، نشانگرها، منابع/ابزار بررسی، و عوامل خارجی)؛ و مراحل توسعه‌ی تجزیه